

Lietz, Natalia

Dyskusja nad książką "Dzieje inteligencji polskiej do roku 1918"

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 54/3-4, 336-340

2009

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

- chiwum Dziejów Oświaty”, „Artes Liberales”, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”
- doc. dr hab. J. Jeszke – „Medycyna Nowożytna”
 - dr P. Komorowski – „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”
 - doc. dr hab. J. Piskurewicz – „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, „Nauka Polska”, *Educatio* (seria wydawnicza)
 - prof. dr hab. J. Róziewicz – „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”
 - prof. dr hab. med. A. Śródka – „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, „Medycyna Nowożytna”, „Nauka Polska”
 - prof. dr hab. K. Targosz – *Polski Słownik Biograficzny* (seria wydawnicza)
 - doc. dr hab. B. Urbanek – „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”,
 - doc. dr hab. Jarosław Włodarczyk – „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”
 - doc. dr hab. R. Zaborowski – „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”
 - prof. dr hab. S. Zamecki – „Zagadnienia Naukoznawstwa”, „Nauka Polska”, *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* (seria wydawnicza)
 - doc. dr hab. L. Zasztowt – „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, „Nauka Polska”

Udział pracowników Instytutu w seriach wydawniczych:

- *Studia Copernicana* – doc. dr hab. Jarosław Włodarczyk (redaktor naczelny)
- *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* – prof. dr hab. Stefan Zamecki (redaktor naczelny)
- *Archiwum Dziejów Oświaty* – prof. dr hab. Kalina Bartnicka
- *Monografie z Dziejów Oświaty* – prof. dr hab. Kalina Bartnicka (naczelny redaktor prof. dr hab. Józef Miąso)
- *Historia Leków Naturalnych* – prof. dr hab. Barbara Kuźnicka

Opracowała *Janina Owczarek*

DYSKUSJA NAD KSIĄŻKĄ *DZIEJE INTELIGENCJI POLSKIEJ DO ROKU 1918**

Dnia 20 kwietnia 2009 r. w sali im. Stanisława Staszica w Pałacu Staszica w Warszawie odbyła się dyskusja poświęcona książce *Dzieje inteligencji polskiej do roku 1918* (Warszawa 2008) z udziałem autorów: Jerzego Jedlickiego, Macieja Janowskiego oraz Magdaleny Micińskiej. Prezentowana publikacja została wydana pod redakcją prof. dra hab. Jerzego Jedlickiego w trzech następujących tomach: t. I autorstwa Macieja Janowskiego pt. *Narodziny inteligencji*.

* Por. refleksje M. Górczyńskiej na temat książki *Dzieje inteligencji polskiej do roku 1918* w niniejszym numerze „Kwartalnika” (*Red.*).

1750–1831 (260 ss.), t. II autorstwa Jerzego Jedlickiego pt. *Błędne koło. 1832–1864* (322 ss.) oraz t. III autorstwa Magdaleny Micińskiej pt. *Inteligencja na rozdrożach. 1864–1918* (232 ss.).

Organizatorem dyskusji byli: Dyrektor Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – prof. dr hab. Leszek Zasztowt oraz Przewodniczący Wydziału II Nauk Historycznych i Filozoficznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego – prof. dr hab. Stanisław Bylina. W dyskusji wzięli udział m. in.: dr Magdalena Gawin, prof. dr hab. Joanna Kurczewska (IFiS PAN), prof. UKSW dr hab. Joanna Schiller (IHN PAN) oraz dr Dorota Zamojska (IHN PAN). Organizatorzy spotkania zapowiedzieli regularne organizowanie dyskusji poświęconych omawianiu publikacji naukowych spełniających kryteria trwałych pozycji.

Prof. L. Zasztowt podkreślił, że publikacja jest znakomitą syntezą polskiej wizji dziejów inteligencji polskiej do 1918 r., zainicjowaną już przez Ryszardę Czepulis-Rastenis i to nie tylko przez jej własne prace, ale także te powstałe z jej inspiracji, a poświęcone systematycznym badaniom nad dziejami inteligencji polskiej.

Jako pierwsza głos zabrała prof. J. Schiller, która wskazała m. in., że dzięki temu, iż autorzy publikacji nie sformułowali precyzyjnej definicji inteligencji ani nie określili jednoznacznie jej granic, uniknęli swoistego ograniczenia. Co więcej, prezentując szerokie tło życia kulturalnego, politycznego i społecznego na ziemiach polskich dla ewaluacji działań podejmowanych przez inteligencję polską, słusznie posłużono się analizą poszczególnych zjawisk i procesów, a nie tylko faktów, bowiem dzięki takiemu ujęciu autorom udało się ukazać zmiany towarzyszące wzrostowi świadomości społecznej inteligencji polskiej.

W swojej wypowiedzi dr D. Zamojska podkreśliła, że niepodważalnym atutem omawianej publikacji jest przede wszystkim odejście od manieri „genealogicznej” (J. Chałasiński). W zamian autorzy koncentrowali się m. in. na przedstawianiu wzorców osobowych, filiacji ideowych czy koncepcji społecznej użyteczności jako cechy charakterystycznej dla podejmowanych przez inteligencję polską działań.

Dr M. Gawin podkreśliła, że trzy tomy poświęcone inteligencji to trzy różne książki różnych autorów, na podstawie których można zrekonstruować profil ich osobowości.

Paweł Rorak wyraził ubolewanie, że nie powstał tom IV poświęcony dziejom inteligencji polskiej w okresie międzywojennym, w którym winien znaleźć się opis podejmowanych przez nią działań dla przywrócenia państwa obywatelom. Swoiste *novum* stanowi tom III, w którym zaprezentowane zostały dzieje społeczne inteligencji. I choć Magdalena Micińska w mniejszym stopniu koncentrowała się na konferencjach, to i tak autorce skutecznie udało się uwypuklić perspektywę komunikacyjną. W trzech omawianych tomach zabrakło jednak otwartej dyskusji.

Prof. L. Zasztowt wskazał na pijarsko-jezuicki rodowód inteligencji polskiej, a prof. dr hab. Kalina Bartnicka zapytywała, kto decyduje, że ktoś należy albo nie należy do inteligencji na przestrzeni stu kilkudziesięciu lat i kto decyduje, że przestaje do niej należeć. Prelegentka podkreślała również, że często zdarza się, że obraz dzisiejszej zbiorowości przenosimy w przeszłość, a przecież należy pamiętać o zmianach, które zachodziły w składzie stanowym inteligencji. Zdaniem dr D. Zamojskiej zawsze należy mieć na względzie fakt, że inteligencja warunkowana jest w swoich działaniach potrzebą nie tylko polityczną, ale i społeczną.

Prof. J. Schiller podkreśliła fakt, że skoro do 1905 r. w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Politycznym, Instytucie Weterynaryjnym oraz Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach studiowali Polacy, którzy bez wątpienia należeli do inteligencji, to przy opisie należałoby uwzględnić ich rekrutację na rosyjskie uczelnie wyższe.

Prof. UKSW dr hab. Jan Piskurewicz podkreślił, że należałoby przede wszystkim przedstawić definicję inteligencji, by opisać ją w sposób jak najbardziej precyzyjny. Tom autorstwa Magdaleny Micińskiej, zawierający cytaty źródłowe, uznał za świetnie przygotowany i zapytał, dlaczego w zakończeniu zdecydowano się zawrzeć ujęcia anegdotyczne poświęcone Aleksandrowi Świętochowskiemu.

W odpowiedzi doc. dr hab. M. Micińska podkreśliła, że anegdotami posłużono się z tego powodu, by przybliżyć czytelnikom wybrane postaci. Autorka zgodziła się również z zarzutem, że w książce zbyt mało miejsca poświęcono historii oświaty. Owszem, jest mowa o rosyjskich uczelniach wyższych, ale główny nacisk położono na Cesarski Uniwersytet Warszawski, bowiem w każdym wypadku stanowił on optymalną drogę dla młodzieży polskiej pomimo coraz mniej licznej polskiej kadry profesorskiej. Zamierzeniem autorki nie było uwytkowanie roli uczelni z punktu widzenia kadry profesorskiej, lecz z perspektywy studentów jako inteligencji.

Odnosząc się do wybranych wypowiedzi, doc. dr hab. Maciej Janowski podkreślił przede wszystkim, że jeśli chodzi o pijarsko-jezuicki rodowód inteligencji polskiej, to ma on tym większe znaczenie, że na ziemiach polskich to w pierwszym rzędzie Kościół był źródłem wzorców modernizacyjnych w obszarze organizacyjno-instytucjonalnym, a sama Komisja Edukacji Narodowej stanowiła swoistą próbę stosowania zasad rządzących karnością kościelną w strukturze o szerokim zasięgu oddziaływania społecznego. Zdaniem autora, w humanistyce nie można definiować pojęć opisywanych, a autor sam ustala kryteria przynależności do opisywanej grupy. Przedstawienie zamazanych pojęć przy jednoczesnym zdystansowaniu się do danych statystycznych było celowe. Jeśli chodzi natomiast o zarzut dotyczący braku polemiki, to preferencje wynikają z samego tekstu, a swoista uczciwość w relacjonowaniu sama przez się dostarcza materiału ludziom o innych niż nasze poglądach. Polemiki zabrakło

z tego względu, iż za wszelką cenę chciano zapewnić czytelnikom spójny i niezłamany obraz. Celem autorów nie było roztrząsanie, lecz opowiadanie o losach inteligencji polskiej bez rozbijania spójności przekazu.

Prof. dr hab. Jerzy Jedlicki za dotkliwy uznał zarzut niedostatecznie obszernego przedstawienia oświaty, zwłaszcza w obszarze historii wychowania. Przy tej okazji za faktyczny i uzasadniony mankament uznał jednak pominięcie szczegółowego opisu etosu rodziny inteligentkiej, metodyki wychowawczej czy w końcu wychowania w szkole. Jeśli chodzi zaś o pytanie dotyczące kryterium przynależności do inteligencji, to w książce przedstawiono możliwie najszerszy zakres, w którym za główny parametr klasyfikacji uznano wykształcenie będące swoistym kapitałem kulturowym.

Zdaniem prof. J. Kurczewskiej książka zachęca każdego socjologa do podjęcia dyskusji, bowiem problematyka dotycząca inteligencji stanowi częsty przedmiot refleksji socjologicznej, zwłaszcza w obszarze dotyczącym rozważań na temat miejsca inteligencji w życiu publicznym, jej roli, relacji zachodzących pomiędzy genealogią a socjologią czy też znaczenia kategorii środowiska dla ukazania specyfiki inteligencji polskiej. Prelegentka zapytywała m. in., czy używana przez prof. J. Jedlickiego kategoria „środowisko” nie wymagałaby pewnych rozróżnień, czy możliwe byłoby ukazanie, w jakim stopniu osobliwości losu inteligenta są związane z jego przyporządkowaniem do określonego środowiska oraz z przynależnością towarzyską, do jakiego stopnia inteligencja pełniła funkcję swoistego łącznika ze światem i kulturą uniwersalną *etc.* Prof. J. Kurczewska uznała publikację za interesującą, szczególnie zaś z tego względu, że nie tylko podjęto próbę sportretowania różnych środowisk, zwłaszcza zaś tych inteligentkich, ale zaprezentowano również trzy najważniejsze sposoby opisywania inteligencji polskiej: ujęcie mikro- i makrostrukturalne tożsamości zbiorowej oraz to zakładające indukcyjną rekonstrukcję doświadczeń dla wyjaśnienia spektakularnych zjawisk. Za jej mankament uznała natomiast niedostateczną liczbę prób rekonstrukcji środowisk bezimiennych.

W swojej wypowiedzi mgr Jan Surman zapytał, czy o inteligencji polskiej w okresie zaborów można w ogóle mówić jako o jedności, co działo się z inteligencją nie związaną z polskością i czy oparta na modelu politycznym periodyzacja nie powinna być raczej zastąpiona cezurą wytyczoną przez historię społeczną.

Prof. J. Jedlicki podkreślał, że chociaż na kartach publikacji posługiwano się wieloma podziałami, to głównym założeniem autorów było zachowanie płynnej narracji. Prelegent zgadzał się z tezą, że być może autorzy w większym stopniu powinni socjologicznie ujmować prezentowane zagadnienia, uwzględniając przy tej okazji problematykę dotyczącą przemian klasowych i środowiskowych, inteligencji prowincjonalnej, różnych stowarzyszeń, kontaktów osobistych, korespondencji.

Dyskusję zakończył Dyrektor IHN PAN, dziękując prelegentom oraz pozostałym zebranym za wzięcie udziału w spotkaniu.

Natalia Lietz
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa

WYKŁAD O ODERWANIU MYŚLI OD BYTU.
PRELIMINARIA DO WYKŁADU O STUDIUM
BOGDANA SUCHODOLSKIEGO
„DUSZA NIEMIECKA W ŚWIETLE FILOZOFII” (1945)

Dnia 15 maja 2009 r. w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk w Pałacu Staszica w Warszawie odbyło się posiedzenie seminaryjne *Filozoficzne problemy podstaw wiedzy*, podczas którego swój wykład zatytułowany *O oderwaniu myśli od bytu. Preliminaria do wykładu o studium Bogdana Suchodolskiego „Dusza niemiecka w świetle filozofii” (1945)* wygłosił dr hab. Tadeusz Kobierzycki – profesor filozofii w Uniwersytecie Muzycznym Fryderyka Chopina w Warszawie oraz profesor psychologii w Uniwersytecie Trnavskim w Słowacji.

Organizatorem posiedzenia był Zakład Teorii Poznania i Filozofii Nauki Instytutu Filozofii i Socjologii PAN w Warszawie, reprezentowany przez prof. dr hab. Alinę Motycką oraz doc. dra hab. Seweryna Blandziego. Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie reprezentowali: prof. dr hab. Stefan Zamecki, doc. dr hab. Andrzej Biernacki oraz doc. dr hab. Wiesław Wójcik.

W swoim referacie prelegent podkreślał przede wszystkim, że studium Bogdana Suchodolskiego zatytułowane *Dusza niemiecka w świetle filozofii* z 1945 r. próbuje udzielić odpowiedzi na pytanie, dlaczego Niemcy, będąc ojczyzną wybitnych filozofów i pisarzy, przyczyniły się do wybuchu II wojny światowej i na czym polega fenomen kulturowy, łączący ich wielkość z „małością”.

Podczas dyskusji podkreślano m. in., że w obszarze filozofii niemieckiej (J. H. Fichte, S. Freud, E. von Hartmann, G. W. F. Hegel, I. Kant, K. Marks, F. Nietzsche, A. Schopenhauer) mamy do czynienia ze swoistą konwersją – jednością myśli i bytu oraz ontologizowaniem. Dążący do zerwania z chrześcijaństwem i powrotu do politeizmu greckiego filozofowie niemieccy zaczęli zajmować się problematyką dotyczącą „bóstwa kulturowego”, w ramach której kategoria „bóg” była konsekwentnie zamieniana na inne kategorie (prof. T. Kobierzycki).

Można również polemizować z każdą postawioną przez B. Suchodolskiego tezą. Przede wszystkim nie można mówić o istnieniu filozofii niemieckiej jako takiej, a jedynie o jej pewnych dominujących tendencjach. Należy też pamiętać, że na gruncie polskim racjonalizm zwykło się kojarzyć z myślą Ch. Wolffa czy